

Warszawa, dnia 7 czerwca 2016 r.

KMP.571.10.2016.MKu

Raport przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji z wizytacji w Areszcie Śledczym w Sanoku

1. Wstęp

Na podstawie artykułu 19 *Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku z dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192) oraz działając na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniu 5 kwietnia 2016 r., do Aresztu Śledczego w Sanoku (zwanym dalej Aresztem, AS lub jednostką) udali się przedstawiciele Zespołu *Krajowy Mechanizm Prewencji* (zwanego dalej: KMP lub Mechanizmem): dr Marcin Mazur – zastępca dyrektora Zespołu (prawnik), dr Justyna Jóźwiak (politolog w zakresie resocjalizacji, socjolog), Małgorzata Molak (pedagog resocjalizacyjny) oraz Marcin Kusy (prawnik).

Pracownicy Biura Rzecznika Praw Obywatelskich (dalej: BRPO) sprawdzili na miejscu sposób traktowania osadzonych, w szczególności pod względem ich ochrony przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem.

W ramach wizytacji wykonano następujące czynności:

- przeprowadzono rozmowę z ppłk. Adamem Zarzycznym – dyrektorem Aresztu;
- dokonano oglądu pomieszczeń w tym m.in: celi zabezpieczającej, celi izolacyjnej, wybranych losowo cel mieszkalnych, świetlicy, izby chorych, łaźni, sali widzeń;
- przeprowadzono w czasie wizytacji cel mieszkalnych i innych pomieszczeń rozmowy z tymczasowo aresztowanymi, skazanymi oraz pracownikami jednostki;
- przeprowadzono na osobności indywidualne rozmowy z wybranymi osadzonymi;
- przeanalizowano wybraną dokumentację m.in. akta osób tymczasowo aresztowanych oraz skazanych, protokoły z odpraw kierownictwa jednostki.

Pracownicy Mechanizmu poinformowali dyrektora Aresztu o ustaleniach dokonanych w ramach powyższych czynności, a także wysłuchali jego uwag i wyjaśnień.

Ponadto po zakończeniu wizytacji przeanalizowano m.in. sporządzone na wniosek pracowników KMP informacje związane z funkcjonowaniem jednostki oraz wybrane przez wizytujących nagrania z zastosowania środków przymusu bezpośredniego.

W trakcie wizytacji wykonano dokumentację fotograficzną oraz użyto dalmierza i urządzenia wielofunkcyjnego m.in. do pomiaru oświetlenia.

W przedmiocie zainteresowania przedstawicieli KMP każdorazowo pozostają następujące zagadnienia: traktowanie osadzonych przez funkcjonariuszy SW, kwalifikacje personelu, prawo do informacji, prawo do kontaktów ze światem zewnętrznym, prawo do ochrony zdrowia, prawo do praktyk religijnych, warunki bytowe, oddziaływania kulturalno-oświatowe. W niniejszym Raporcie uwzględniono jedynie te obszary, które w ocenie przedstawicieli KMP wyróżniają placówkę na tle pozostałych oraz te, które wymagają poprawy.

2. Charakterystyka jednostki

Areszt jest jednostką typu zamkniętego, funkcjonująca w ramach dwóch oddziałów penitencjarnych, przeznaczonych odpowiednio dla osób tymczasowo aresztowanych (oddział II) oraz dla skazanych (oddział I).

Podstawowa pojemność normatywna jednostki wynosi 152 miejsca. W dniu 5 kwietnia 2016 r. faktycznie przebywało w niej 126 osadzonych, w tym: 106 skazanych, 16 tymczasowo aresztowanych oraz 4 ukaranych.

3. Mocne strony

Z obserwacji osób wizytujących poczynionych podczas wizytacji wynika, że atmosfera panująca w jednostce jest dobra. Wizytujący nie odebrali sygnałów świadczących o niewłaściwym traktowaniu osadzonych. W rozmowach indywidualnych rozmówcy wskazywali wręcz na przychylny stosunek oddziałowych i wychowawców.

Na polach spacerowych znajdują się atlasy do ćwiczeń rekreacyjnych oraz stoły do tenisa, z których osadzeni mogą korzystać podczas spaceru. Ponadto osadzeni informowali o możliwości realizowania dodatkowego spaceru.

Jako dobrą praktykę wskazać należy, iż udostępniany w celach mieszkalnych porządek wewnętrzny jednostki zawiera część będącą Informatorem dla osób tymczasowo aresztowanych, skazanych, ukaranych oraz cudzoziemców.

Areszt Śledczy w Sanoku nie jest jednostką przeznaczoną dla skazanych poruszających się na wózku inwalidzkim w świetle zarządzenia Dyrektora Generalnego Służby Więziennej Nr 55/13 z dnia 20 grudnia 2013 r. Mimo to, zgodnie z informacjami uzyskanymi od dyrekcji, w bieżącym roku planowany jest remont uwzględniający dostosowanie jednej z cel do potrzeb osób z niepełnosprawnością.

4. Problemy systemowe

Problemem systemowym, którym zajmuje się Rzecznik Praw Obywatelskich, jest krajowy porządek prawny w zakresie normy powierzchni mieszkalnej przypadającej na więźnia. Obecny stan prawny budzi wątpliwości RPO w odniesieniu do podstawowych standardów praw człowieka i powziętych przez Rzeczpospolitą Polskę zobowiązań międzynarodowych. Rekomendacja Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (dalej: CPT) skierowana do władz krajowych, określająca powierzchnię 4m^2 jako minimalny standard, znalazła się już w raporcie z wizyty Komitetu w Polsce w 1996 roku. W każdym kolejnym raporcie Komitet formułował zalecenie wskazując, że istniejąca w Polsce norma 3 m^2 nie oferuje satysfakcjonującej przestrzeni życiowej, w szczególności w celach o względnie małym rozmiarze. Podczas ostatniej wizyty w 2013 roku Komitet zalecił polskim władzom dokonanie rewizji normy powierzchni mieszkalnej tak, aby we wszystkich jednostkach penitencjarnych na jednego osadzonego przypadły co najmniej 4 m^2 w celach wieloosobowych i co najmniej 6 m^2 w celach jednoosobowych, nie wliczając powierzchni kącików sanitarnych. W związku z powyższym, Rzecznik Praw Obywatelskich w dniu 24 maja 2016 r. wystąpił do Ministra Sprawiedliwości z prośbą o podjęcie inicjatywy legislacyjnej w przedstawionej kwestii.

W Areszcie zatrudniony jest 1 psycholog. Zdaniem wizytujących liczba psychologów w dziale penitencjarnym jest niewystarczająca dla zapewnienia osadzonym właściwej pomocy psychologicznej. W ocenie Rzecznika konieczne jest zwiększenie dostępności pomocy psychologicznej dla osób pozbawionych wolności, a jednocześnie zapewnienie psychologom odpowiednich standardów pracy. Przedstawiciele KMP wskazują, że psycholog penitencjarny ma pod swoją opieką często więcej osadzonych niż wynika to ze standardów określonych przez Dyrektora Generalnego Służby Więziennej w uzasadnieniu Instrukcji Nr 2/12 z dnia 29 lutego 2012 r. w *sprawie tworzenia i organizacji oddziałów penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych*. Według obowiązujących standardów na jednego psychologa penitencjarnego powinna

przypadać grupa 200 osadzonych, co i tak sprawia, że wypełnianie wszystkich zadań wymaganych od psychologów nie jest możliwe. Nawet przyjmując, że nie każdy osadzony chce skorzystać z pomocy psychologicznej, to nadal obowiązujący standard nie gwarantuje prawidłowego systemu wsparcia psychologicznego. Psycholog zatrudniony w jednostce penitencjarnej na pełnym etacie ma – teoretycznie – możliwość pracy w bezpośrednim kontakcie z każdym z osadzonych przypadających na niego, średnio przez 48 minut w ciągu miesiąca. Oprócz pomocy psychologicznej do zadań psychologów penitencjarnych należy diagnoza, działania edukacyjne z zakresu psychologii, prowadzenie dokumentacji, a także inne zadania podejmowane we współpracy z wychowawcami lub innymi funkcjonariuszami. Na nadmierne obciążenie pracą psychologów penitencjarnych zwraca uwagę także Polskie Towarzystwo Psychologiczne. Dlatego Rzecznik Praw Obywatelskich wystąpił w dniu 17 maja 2016 r. do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej o ustalenie nowego standardu pracy psychologów, uwzględniającego nie tylko liczbę osadzonych, ale także typ jednostki penitencjarnej.

5. Obszary wymagające poprawy

a) Warunki bytowe

Wątpliwości przedstawicieli KMP wzbudza funkcjonowanie cel dla 11 osób, wyposażonych w 1 kącik sanitarny. Pomimo że przepisy krajowe nie określają maksymalnej pojemności cel mieszkalnych w jednostkach penitencjarnych, to jednak odwołując się do ogólnych zasad wynikających przede wszystkim z aktów prawa międzynarodowego należy stwierdzić, iż warunki sanitarno-higieniczne panujące w celach mieszkalnych kilkunastoosobowych nie zapewniają standardów minimalnych, tak aby można było mówić o poszanowaniu praw i godności przebywających w nich osób.

Podobne stanowisko wyraził CPT w Jedenastym Sprawozdaniu Ogólnym [CPT/Inf (2001) 16]: *W wielu krajach wizytowanych przez Komitet, zwłaszcza w Europie Środkowej i Wschodniej, osadzonych często umieszcza się w celach wieloosobowych, w których koncentruje się całość lub większa część życia codziennego, tj. sen i aktywność dzienna, włącznie z higieną osobistą. Komitet zgłasza zastrzeżenia do samej idei takiego kwaterowania osadzonych w zamkniętych zakładach karnych. Zastrzeżenia te są tym większe, gdy w omawianych celach panuje znaczne zatłoczenie i niezdrowe warunki. Rzecz jasna, kwaterowanie w dużych celach wieloosobowych może być w pewnych krajach determinowane różnymi czynnikami, w tym kulturowymi. Tym niemniej na temat cel, w których żyją i śpią dziesiątki osadzonych razem, można powiedzieć więcej złego niż*

dobrego. Duże cele wieloosobowe nieodłącznie wiążą się z brakiem prywatności życia codziennego osadzonych. Ponadto istnieje wysokie ryzyko zastraszenia i przemocy. Cele wieloosobowe sprzyjają rozwojowi subkultur przestępczych i ułatwiają utrzymanie spójności takich organizacji. Utrudniają także – jeśli nie uniemożliwiają – sprawowanie właściwej kontroli przez personel penitencjarny; ściślej rzecz ujmując, w razie niepokojów w zakładzie karnym trudno uniknąć zaangażowania pomocy o znacznej sile. W systemie dużych cel wieloosobowych właściwe kwatrowanie poszczególnych osadzonych, oparte na indywidualnej ocenie ryzyka i potrzeb, staje się zadaniem prawie niemożliwym. Wskazane wyżej problemy zwiększają się jeszcze, gdy przekroczono rozsądny poziom wypełnienia tych cel; poza tym w takiej sytuacji łatwiej o znaczne pogorszenie panujących warunków na skutek przeciążenia wspólnych urządzeń, takich jak umywalki czy toalety, a także niewystarczającej wentylacji.

Reprezentanci Mechanizmu w pełni podzielają stanowisko wyrażone przez CPT oraz podkreślają potrzebę zapewnienia odpowiednich warunków sanitarno-higienicznych w celach kilkunastoosobowych. W ocenie przedstawicieli KMP wyodrębnienie jednej toalety dla 11 osób nie umożliwia osobie pozbawionej wolności załatwienia potrzeby fizjologicznej w każdym czasie, co więcej może stanowić źródło konfliktów między współosadzonymi. Trudno też zgodzić się, iż wszystkim osadzonym przebywającym w jednostce zapewniono równe prawo dostępu do urządzeń sanitarnych, skoro w jednej z cel przypadła jedna toaleta na 3 osoby, w innej zaś jedna na 11 osadzonych. Do dużego przeciążenia urządzeń sanitarnych dochodzi szczególnie w godzinach rannych, co powoduje, że część osadzonych zawsze zmuszona jest do długiego oczekiwania na możliwość skorzystania z toalety. W związku z powyższym przedstawiciele KMP zalecają zmniejszenie pojemności cel 11-osobowych.

Cele mieszkalne wyposażone zostały w pełni zabudowane kąpiki sanitarne. Wyjątek stanowi dwuosobowa cele mieszkalna nr 4 w oddziale I oraz cele izolacyjne. Wizytujący stoją na stanowisku, że urządzenia sanitarne w celach wieloosobowych powinny być wydzielone w sposób zapewniający intymność przy wykonywaniu czynności higienicznych i załatwianiu potrzeb fizjologicznych. Brak pełnej zabudowy kąpika sanitarnego powoduje, że warunek ten nie jest spełniony. Taki stan narusza zawarte w art. 4 § 1 Kodeksu karnego wykonawczego zasady wykonywania kary w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego oraz zakaz poniżającego traktowania. Przedstawiciele KMP niejednokrotnie informowali, iż w przypadku braku możliwości zapewnienia w celi mieszkalnej pomieszczeń sanitarnych,

które respektują prywatność, pojemność tej celi powinna zostać zmniejszona, tak aby pełniła funkcję celi jednoosobowej. Zgodnie z linią orzecniczą Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (sprawa *Peers przeciwko Grecji*, skarga nr 28524/95) oraz mając na uwadze zalecenia CPT zaznaczyć należy, że korzystanie z otwartego kącika sanitarnego w sytuacji, gdy w celi przebywa więcej niż jeden osadzony, może zostać uznane za poniżające traktowanie. W związku z powyższym pracownicy KMP zalecają pełną zabudowę kącika w celi dwuosobowej. Należy również wskazać, że w podobnej sytuacji Sąd Okręgowy w Radomiu przyznał zadośćuczynienie osadzonemu (sygnatura akt I ACa 567/11) uznając, że brak wymogu zabudowy kącika sanitarnego w celach jednoosobowych nie oznacza, iż nie należy go w inny sposób zasłonić, tak aby osadzony nie był widoczny podczas mycia się lub załatwiania potrzeb fizjologicznych. Dlatego też wizytujący zalecają wykonanie zabudowy lub montażu przesłony kącika sanitarnego w celach 1-osobowych.

W części cel umywalka umieszczona została na zewnątrz kącika sanitarnego, nie jest ona osłonięta od pozostałej części celi, a w kąciku nie można wykonywać czynności związanych z utrzymaniem czystości ciała z uwagi na bardzo niewielką jego powierzchnię. Zgodnie z § 28 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności oraz § 30 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania w celach mieszkalnych niezbędne urządzenia sanitarne sytuuje się w sposób zapewniający ich niekrepujące użytkowanie. Powszechnie uznaje się, że do niezbędnych urządzeń sanitarnych należy również umywalka, zatem i ona powinna być usytuowana w sposób zapewniający niekrepujące jej użytkowanie. Wyrazem zrozumienia dla minimalnych potrzeb osadzonych w przedmiotowym zakresie jest również zapis § 3 ust. 7 Wytycznych nr 3/2011 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 4 października 2011 r. w sprawie wymagań technicznych i ochronnych dla pawilonów zakwaterowania osadzonych, który stanowi, że w skład węzła sanitarnego w celi mieszkalnej wchodzi miska ustępowa oraz umywalka z doprowadzeniem wody. Sposób wykonania obudowy węzła ma spełniać wymóg zapewnienia intymności podczas korzystania z urządzeń sanitarnych, wentylacja grawitacyjna, oddzielna dla węzła i celi, ma zaś zapewnić należyłą wymianę powietrza. Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na stanowisku, iż w celach, w których umywalka znajduje się poza wydzielonym pełną, trwałą zabudową kącikiem sanitarnym i jest ona jedynym tego typu urządzeniem w

pomieszczeniu, osadzeni nie mają zapewnionych warunków intymności podczas wykonywania czynności związanych z utrzymaniem higieny osobistej.

Do cel mieszkalnych doprowadzona była tylko zimna woda. W opinii przedstawicieli KMP stały dostęp do ciepłej wody powinien stanowić standard w każdym miejscu detencji, dlatego też warto by władze więzienne planując realizację kolejnych inwestycji brały ten aspekt pod uwagę.

Wizytujący zwrócili uwagę, iż w łazniach nie zostały wyodrębnione stanowiska prysznicowe. Rzecznik Praw Obywatelskich pełniący funkcję Krajowego Mechanizmu Prewencji stoi na stanowisku, że mimo, iż przepisy nie odnoszą się szczegółowo do kwestii sposobu udzielania kąpiei osadzonym, należy przyjąć, że tak jak w całym procesie wykonywania kary pozbawienia wolności, obowiązuje tu zasada humanitarnego traktowania osób pozbawionych wolności, z poszanowaniem ich godności. Mając to na względzie przyjąć należy, że kąpiel osadzonych powinna odbywać się w warunkach zapewniających każdemu osadzonemu minimum intymności, odpowiadających pod tym względem ogólnie przyjętym w społeczeństwie standardom, z poszanowaniem godności osobistej. Takie stanowisko podziela również Centralny Zarząd Służby Więziennej, czemu dał wyraz w piśmie z dnia 15 marca 2010 r. (BPR-0510/932/10/Z-1). Przedstawiciel Centralnego Zarządu Służby Więziennej poinformował również, że przedstawiciele Biura Kwatermistrzowsko - Inwestycyjnego CZSW w toku przeprowadzanych kontroli w zakładach karnych i aresztach śledczych, każdorazowo zwracają uwagę na konieczność wykonania w łazniach ścianek działowych między stanowiskami prysznicowymi tak, aby zapewnić jednemu osadzonemu jedno stanowisko. Wizytujący zalecają zatem wyodrębnienie w łazniach stanowisk prysznicowych, gwarantujących intymność osobom kąpiącym się.

Zgodnie z §12 ust. 4 rozdziału VI porządku wewnętrznego jednostki osoby nieużywające wyrobów tytoniowych nie mogą dokonywać zakupu, ani otrzymywać w paczkach tych artykułów. Ponadto, jak wynika z rozmów indywidualnych, osadzeni nie mogą otrzymywać w paczkach środków higienicznych, gdyż są one dostępne w kantynie. W opinii przedstawicieli Mechanizmu przedstawiona praktyka nie znajduje podstaw w obowiązującym stanie prawnym. Artykuł 113a kkw w §1 stanowi bowiem, iż skazany ma prawo dokonywać zakupu artykułów dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie karnym, natomiast w odniesieniu do otrzymywanych paczek w §5 wprowadza jedynie ograniczenie, że w paczkach nie mogą być dostarczane artykuły, których sprawdzenie jest niemożliwe bez naruszania ich substancji, artykuły w opakowaniach utrudniających

kontrolę ich zawartości, a także środków łączności oraz przedmiotów zagrażających porządkowi i bezpieczeństwu zakładu. Żaden z przepisów nie zezwala zatem na wprowadzanie ograniczeń w zakupie lub otrzymywaniu określonych produktów, w tym ze względu na nieużywanie wyrobów tytoniowych. Ponadto, jak wynika z rozmów indywidualnych, osadzeni nie mogą otrzymywać w paczkach środków higienicznych. Jak poinformował dyrektor AŚ, wprowadzona praktyka wynika z możliwości zakupu tych produktów w kantine. Biorąc pod uwagę przywołany stan prawny, przedstawiciele KMP zalecają wyeliminowanie opisanych zakazów oraz zamianę zapisów w porządku wewnętrznym w tym zakresie.

b) Personel

Zatrudniony w jednostce psycholog nie ma zapewnionej superwizji. W związku z tym warto zauważyć, iż przy tego typu obciążającej psychicznie pracy superwizja wydaje się niezbędna jako czynnik z jednej strony zabezpieczający psychologów, z drugiej zaś znacznie zwiększający efektywność ich pracy. Biorąc powyższe pod uwagę wizytujący zalecają zorganizowanie psychologom regularnej superwizji.

c) Traktowanie

Kontrole osobiste przeprowadzane są w dyżurce oddziałowego. W pomieszczeniu tym znajduje się również podgląd monitoringu. W związku z tym rozważenia wymaga zmiana pomieszczenia do kontroli lub takie umiejscowienie telewizora, aby obraz nie był dostępny dla osadzonych.

Wątpliwości przedstawiciele KMP wzbudził również sam sposób przeprowadzania kontroli osobistych. W trakcie rozmów indywidualnych osadzeni wskazywali, że kontrola osobista polega na rozebraniu się osadzonego do naga.

W ocenie przedstawiciele KMP poszanowanie prawa osadzonego do intymności i godności osobistej oznacza również szacunek dla indywidualnego poczucia wstydu, które w przypadku pozostawienia tej osoby bez ubrania jest niewątpliwie naruszane.

Warto odnieść się do stanowiska CPT wskazanego w raporcie z wizytacji przeprowadzonej w Polsce w dniach 5-17 czerwca 2013 r., w którym wskazano, że *Kontrola osobista jest środkiem bardzo inwazyjnym i potencjalnie poniżającym. Z tego też powodu, uciekanie się do przeprowadzenia kontroli osobistej powinno być oparte na indywidualnej ocenie ryzyka i być poddane rygorystycznym kryteriom oraz nadzorowi. Powinno się podjąć wszystkie rozsądne wysiłki w celu zminimalizowania poczucia zażenowania; osoby osadzone*

*poddawane kontroli osobistej normalnie nie powinny być zobowiązane do zdjęcia całego ubrania w tym samym czasie, np. powinny mieć prawo do zdjęcia ubrań powyżej pasa i do ubrania się przed zdjęciem pozostałych ubrań*¹.

Przedstawiciele KMP zalecają więc przeprowadzanie kontroli osobistych w następujący sposób. Osadzony nie powinien być zobowiązany do zdjęcia całego ubrania jednocześnie, a zdejmować je częściami i ubierać się po dokonaniu kontroli określonego odcinka. Przykładowo kontrolowany wpierw zdejmuje ubranie od pasa w górę i podlega kontroli. Następnie po ubraniu się zdejmuje odzież od pasa w dół i ta część jego ciała jest kontrolowana. Warto w tym miejscu zauważyć, iż zalecany przez wizytujących sposób przeprowadzania kontroli osobistej został uwzględniony w projekcie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (projekt z dnia 4 maja 2016 r.).

Zgodnie z otrzymanymi podczas rozmów indywidualnych informacjami, w trakcie konwojowania poza teren Aresztu (zarówno do więziennych, jak i do wolnościowych placówek zdrowia) wszyscy osadzeni są przebierani w odzież skarbową. Praktyka ta stoi w sprzeczności z zapisem art. 111 § 2 k.k.w., zgodnie, z którymi w czasie przeprowadzania czynności procesowych, transportowania oraz w innych uzasadnionych wypadkach skazany i tymczasowo aresztowany korzysta z własnej odzieży, bielizny i obuwia, chyba że są one nieodpowiednie ze względu na porę roku lub zniszczone albo jeżeli przemawiają przeciwko temu względy bezpieczeństwa. W świetle powołanych przepisów przebieranie osadzonych w odzież skarbową dopuszczalne jest tylko na zasadzie wyjątku od reguły, którą jest korzystanie z odzieży własnej. Nieobwarowany żadnymi dodatkowymi przesłankami bezwzględny wymóg używania odzieży skarbowej podczas wizyt w miejscach publicznych niezwiązanych z wymiarem sprawiedliwości prowadzi do stygmatyzacji osadzonych, niemającej rzeczywistego uzasadnienia. Prawo osadzonego do założenia własnego ubrania lub innego nierzucającego się w oczy stroju w czasie pobytu poza terenem miejsca pozbawienia wolności zostało sformułowane m. in. we *Wzorcowych regułach minimalnych postępowania z więźniami*, zatwierdzonych przez Radę Społeczną ONZ rezolucjami 633C [XXIV] z dnia 31 lipca 1957 r. i 2076 [LXII] z dnia 13 maja 1977 r. (reguła 17) oraz *Europejskich Regułach Więziennych*, przyjętych w

¹ Pkt 106 Raportu z wizyty Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT) przeprowadzonej w Polsce w dniach 5 - 17 czerwca 2013 r.

formie zalecenia nr [2006]2 Komitetu Rady Europy z dnia 11 stycznia 2006 r. (reguła 20). Dlatego też przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zalecają umożliwić osadzonemu korzystanie z własnej odzieży podczas konwojowania poza teren jednostki, a przebieranie w odzież skarbową stosować tylko w uzasadnionych konkretnych okolicznościach przypadkach indywidualnych.

Ponadto osadzeni zgłaszali wizytującym, że w trakcie konwojowania poza teren jednostki na konsultacje lekarskie stosowane są wobec wszystkich kajdanki zespolone. Przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji podkreślają, że stosowanie środków przymusu bezpośredniego – a do takich należą kajdanki (art. 12 ust 1 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. z 2013 r. poz. 628) – ma charakter zindywidualizowany i może nastąpić tylko pod warunkiem wystąpienia w konkretnym przypadku przesłanek ich zastosowania. Przesłanki te sformułowane są w art. 11 w/w ustawy. Ponadto środki przymusu bezpośredniego należy stosować z zachowaniem zasady konieczności (muszą być niezbędne do osiągnięcia celów, w jakich zostały zastosowane), proporcjonalności (muszą być zastosowane proporcjonalnie do stopnia zagrożenia oraz minimalizacji dolegliwości (art. 6 ust. 1 w/w ustawy)). Nie można z góry przyjąć, że w każdym przypadku konwojowania osadzonego do placówek zewnętrznej służby zdrowia zachodzi któraś z przesłanek wymienionych w art. 11 ustawy (w szczególności obawa ucieczki). Każdorazowe, automatyczne stosowanie kajdanek uznać też należy za sprzeczne z zasadami wyrażonymi w art. 6 ust. 1 ustawy. Dlatego też przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zalecają odstąpienie od zasady automatycznego, każdorazowego stosowania kajdanek podczas konwojowania osadzonych do placówek zewnętrznej służby zdrowia i stosowanie podczas konwoju środków przymusu bezpośredniego tylko w wymagających tego, konkretnych przypadkach.

Wizytujący przeanalizował użycie środka przymusu bezpośredniego wobec (dane osobowe usunięto), w dniu 25 maja 2015 r. Jak wynika z notatki oraz z nagrania, w związku z nienaturalnym zachowaniem osadzonego, wezwany został zespół pogotowia ratunkowego, który zaopatrzył go medycznie, a następnie przetransportował do szpitala. W związku z zaistniałą sytuacją, przedstawiciele KMP proszą o wyjaśnienie, na czym polegało „zaopatrzenie medyczne” osadzonego. Ponadto wizytujący zalecają bardziej szczegółowe prowadzenie notatek z zastosowanego przymusu. Analizowana bowiem nie odzwierciedla wszystkich zachowań osadzonego (rozbieranie się do naga).

W związku z tym, iż przedsiónek celi zabezpieczającej nie jest monitorowany, wizytujący zalecają umieszczenie w nim kamery.

W rozmowach z osadzonymi pojawiały się sygnały dotyczące zwracania się do nich po nazwisku lub „na ty” przez funkcjonariuszy działu ochrony. Ponadto wizytujący byli świadkami używania przez nich wulgaryzmów. Należy przypomnieć, że zgodnie z treścią art. 27 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz. U. z 2010 r. Nr 79, poz.523 ze zm.) funkcjonariusze i pracownicy Służby Więziennej w postępowaniu wobec osób pozbawionych wolności są obowiązani w szczególności szanować ich prawa i godność. Na konieczność wykonywania kary pozbawienia wolności z poszanowaniem godności ludzkiej wskazuje również art. 4 k.k.w.

d) Prawo do informacji

Z rozmów z osadzonymi wynika, że mają oni nikłą wiedzę na temat funkcjonowania w Areszcie „stanowiska BIP”, nie wiedzą, na czym polega możliwość skorzystania z informacji zawartych w Biuletynie Informacji Publicznej. Zdaniem reprezentantów KMP wskazane byłoby dotarcie z komunikatem dotyczącym tego narzędzia informacyjnego do wszystkich osadzonych.

W aktach osadzonego (dane osobowe usunięto) przedstawiciele KMP zidentyfikowali problem aktualizowania dokumentacji osobowopoznawczej. Osadzony ten przebywał w wizytowanym Areszcie od dnia 3 grudnia 2016 r., tymczasem w jego dokumentacji brak było informacji o rozmowach z wychowawcą/psychologiem. Przedstawiciele KMP przypominają, że zgodnie z treścią § 27 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. *w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych* (Dz. U. z 2013 r., poz. 1067), *prowadzone oddziaływania penitencjarne dokumentowane są w teczce osobopoznawczej oraz w zbiorze danych zgromadzonych w systemie informatycznym. W teczce osobopoznawczej przechowuje się również dokumenty dotyczące skazanego.*

Przedstawiciele KMP zalecają prowadzenia na bieżąco dokumentacji osobowopoznawczej osadzonych zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Należy podkreślić, że informacje odnotowywane systematycznie odzwierciedlają proces resocjalizacji osadzonych i pozwalają zidentyfikować ewentualne czynniki hamujące lub utrudniające ten proces.

W bibliotece jednostki brakowało raportów z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji. W związku z tym, iż Biuro RPO w każdym roku rozsyła do

jednostek penitencjarnych wspomnianą publikację, wizytujący zalecają jej udostępnienie osadzonemu.

W dniu wizytacji w celu przejściowej udostępniony był nieaktualny kodeks karny wykonawczy. Wizytujący zalecają jego wymianę.

e) Prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym

Jednostka nie dysponuje pomieszczeniem do udzielania widzenia w oddzielnym pomieszczeniu, bez osoby dozorującej. Brak w jednostce pomieszczenia do realizacji przewidzianej w art. 138 § 1 pkt 3 kkw nagrody uniemożliwia w praktyce udzielenie wspomnianej nagrody, nawet w przypadku spełniania przez osadzonych warunków do jej przyznania. Zgodnie z wyjaśnieniami dyrekcji jednostki, w związku z planowanym w II kwartale 2016 r. przeniesieniem sali widzeń do odrębnego budynku, pomieszczenie, o którym mowa zostanie wyodrębnione.

Zastrzeżenia wizytujących wzbudza treść §30 ust. 1 rozdziału XII porządku wewnętrznego jednostki, który stwierdza, iż korespondencję urzędową osadzeni składają wraz z wypełnionym drukiem potwierdzenia odbioru korespondencji. Kwestia ta była przedmiotem wystąpienia Rzecznika Praw Obywatelskich do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej. We wskazanym piśmie Rzecznik wyjaśniał, iż odpowiednie regulacje w tej mierze zawarte są w art. 105 § 7 k.k.w. oraz § 20 ust. 2 regulaminu porządkowego wykonywania kary pozbawienie wolności (dalej: regulamin wkpw.) i regulaminu porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (dalej: regulamin ta.). W myśl pierwszego z przywołanych przepisów *skazany otrzymuje pisemne potwierdzenie odbioru w zakładzie karnym wysyłanej przez niego korespondencji urzędowej*. Regulamin wkpw. i regulamin ta. zawierają w tej mierze tożsame w treści przepisy odpowiednio jedynie dostosowane do miejsca osadzenia i statusu wysyłającego korespondencję. Wskazane wyżej przepisy brzmią *przyjmujący w zakładzie karnym/areszcie śledczym korespondencję urzędową wysyłaną przez skazanego/tymczasowo aresztowanego wydaje nadawcy pisemne potwierdzenie jej odbioru oraz odnotowuje na kopercie datę odbioru*. Rzecznik zauważył, iż k.k.w. nie wskazuje, kto ma wypełnić druk potwierdzenia odbioru korespondencji. Tej kwestii nie wyjaśnia również wprost zapis regulaminu wkpw. i regulaminu ta., jednak to na przyjmującym korespondencję (funkcjonariuszu) ciąży obowiązek wydania nadawcy pisemnego potwierdzenia jej odbioru, który nie jest w przepisach warunkowany tym, że osadzony dostarczy wypełniony druk potwierdzenia odbioru. Przyjmując zasadę racjonalności ustawodawcy, należy wskazać, iż obowiązek

wydawania (a tym samym wypełniania potwierdzeń) ciąży na przyjmującym korespondencję, bowiem w sytuacji przesyłania korespondencji poleconej osadzony wypełnia potwierdzenie nadania korespondencji. Oczywiście w przypadku korespondencji poleconej potwierdzenia nadania korespondencji dokonuje urząd pocztowy, ale trzeba mieć na uwadze, że jeżeli intencją prawodawcy byłoby również wprowadzenie tej zasady do § 20 ust. 2 regulaminu wkpw. i regulaminu ta. uczyniłby to wprost tak jak w § 16 ust. 4 regulaminu wkpw. i regulaminu ta. Trzeba zauważyć, że gdyby przepis był sformułowany w ten sposób, że funkcjonariusz „potwierdza” odbiór korespondencji to można by przyjąć interpretację Służby Więziennej, ale ponieważ funkcjonariusz ma obowiązek „wydać” potwierdzenie odbioru korespondencji nie może tego uzależniać od przedłożenia mu wypełnionego potwierdzenia odbioru korespondencji. W ocenie RPO - w świetle obecnie obowiązujących przepisów - dopuszczalna jest jedynie sytuacja gdy osadzony dobrowolnie wypełnia druk potwierdzenia odbioru korespondencji i zgłasza się do funkcjonariusza, który po sprawdzeniu danych wydaje potwierdzenie przyjęcia korespondencji urzędowej. Należy przyjąć jednak, iż w sytuacji, gdy osadzony nie ma wypełnionego druku odbioru korespondencji a jednak chce dokonać wysyłki, przyjmujący korespondencję ma obowiązek wydać nadawcy potwierdzenie jej odbioru. W odpowiedzi Dyrektor Generalny Służby Więziennej wskazał, iż przyjęta regulacja cyt. „wydaje się nie naruszać zasad postępowania” określonych w § 20 ust. 2 regulaminu wkpw. i regulaminu ta. Dalej poinformował Dyrektor Generalny mając na względzie zasady przejrzystości prawa CZSW opracował projekt nowelizacji regulaminu wkpw. i regulaminu ta., proponując przyjęcie trybu wypełniania druku potwierdzenia odbioru korespondencji urzędowej analogicznego jak w przypadku wypełniania druku potwierdzenia odbioru przesyłki poleconej, który reguluje § 16 ust. 4 regulaminu wkpw. Podobne stanowisko zajął Minister Sprawiedliwości, który w piśmie nr DWOIP-I-072/13/13/8 stwierdził, że w świetle obowiązujących przepisów brak jest podstaw do żądania od osadzonych wypełniania druku nadania korespondencji. Tym samym praktyka Służby Więziennej w tej mierze, w ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich pełniącego funkcję Krajowego Mechanizmu Prewencji nie jest prawidłowa i do czasu zmiany przepisów, o których wspomniał Dyrektor Generalny, nie powinna być kontynuowana.

f) Oddziaływania kulturalno-oświatowe i sportowe

Z rozmów z osadzonymi młodocianymi wynika, iż niechętnie korzystają oni z zajęć k-o oraz programów resocjalizacyjnych, ze względu iż jest ona dla nich mało atrakcyjna. W związku z powyższym przedstawiciele KMP zalecają podejmowanie działań na rzecz większej aktywności wśród osadzonych z wymienionej grupy. Należy wskazać, że *Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT)* trafnie zauważa, iż *kluczowe znaczenie dla dobrego samopoczucia osadzonych ma odpowiedni program ich aktywności (praca, nauka, sport, itd.). Odnosi się to do wszystkich ośrodków pozbawienia wolności, zarówno do zakładów karnych, jak i aresztów śledczych. Komitet zauważył, że w wielu aresztach śledczych aktywność osób tymczasowo aresztowanych jest znacznie ograniczona. Organizacja zajęć w tego typu ośrodkach – gdzie dość szybko zmienia się skład osobowy – nie jest prostą sprawą. Oczywiście, nie można mówić w tym przypadku o zindywidualizowanych programach zajęciowych podobnych do tych, których można oczekiwać w zakładach karnych. Jednakże tymczasowo aresztowanych nie można skazać na trwającą kilka tygodni lub miesięcy bezczynność w zamkniętej celi, niezależnie od tego, jak dobre warunki bytowe panują w celach aresztu śledczego. Komitet uważa, że powinno dążyć się do zapewnienia, aby tymczasowo aresztowani w aresztach śledczych mieli możliwość spędzenia odpowiedniej części dnia (8 lub więcej godzin) poza celami, w celu podjęcia działalności o różnym charakterze (Fragment § 47 Drugiego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (92) 3]). Podobnie kwestia ta została przedstawiona w Europejskich Regułach Więziennych, które wspominają, że rygor panujący w jednostkach penitencjarnych powinien pozwalać więźniom na spędzanie jak największej liczby godzin w ciągu dnia poza ich celą dla zapewnienia właściwego poziomu ludzkich i społecznych interakcji (reguła 25.2). Przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zalecają zatem podejmowanie działań na rzecz większej aktywności kulturalno - oświatowej wśród osadzonych młodocianych oraz stworzenie warunków do częstszego przebywania poza celą mieszkalną.*

g) Prawo do ochrony zdrowia

W ramach ambulatorium w jednostce funkcjonuje 3 łózkowa izba chorych, która nie spełnia wymogów rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 stycznia 2014 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych

(Dz. U. z 2014 r., Nr 200). Z wyjaśnień udzielonych przez dyrektora Aresztu wynika, iż w bieżącym roku planowane jest rozpoczęcie remontu pomieszczeń ambulatorium.

h) Poprawność osadzenia

W dniu wizytacji w celi przejściowej umieszczony był (dane osobowe usunięto), przebywający w niej od dnia 17 marca 2016 r. (łącznie 29 dni). Oprócz wymienionego w celi osadzone były osoby w ramach czynności wynikających z art. 79 b k.k.w. Z wyjaśnień uzyskanych od administracji jednostki wynika, iż przedłużony pobyt (dane osobowe usunięto) w celi przejściowej wynika z braku możliwości zapewnienia mu odpowiedniego składu w celi mieszkalnej. Przedstawiciele KMP przypominają, iż zgodnie z kodeksem karnym wykonawczym pobytu w celi przejściowej nie może trwać dłużej niż 14 dni. Wizytujący zalecają zatem przestrzeganie kodeksowego terminu.

Zespół wizytujący pozytywnie ocenił obszary takie jak: traktowanie, oddziaływania kulturalno-oświatowe, prawo do praktyk religijnych, dostęp do opieki zdrowotnej.

6. Zalecenia

Na podstawie art. 19 *Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zalecają:

I. Dyrektorowi Aresztu Śledczego w Sanoku

1. całkowitą zabudowę kąpoków sanitarnych we wszystkich celach mieszkalnych,
2. odstąpienie od zasady automatycznego, każdorazowego stosowania kajdanek podczas konwojowania osadzonych do placówek zewnętrznej służby zdrowia i stosowanie podczas konwoju środków przymusu bezpośredniego tylko w wymagających tego, konkretnych przypadkach,
3. zmniejszenie pojemności cel 11-osobowych,
4. przeprowadzanie kontroli osobistych osadzonych w sposób wskazany w raporcie,
5. przypomnienie personelowi Aresztu o konieczności zwracania się do osadzonych zgodnie z przyjętymi normami,
6. wyodrębnienie w łaźni stanowisk prysznicowych, gwarantujących intymność osobom kąpiącym się,
7. wzbogacenie oferty kulturalno – oświatowej dla osadzonych młodocianych,

8. wyeliminowanie ograniczeń w dokonywaniu zakupów i otrzymywaniu w paczkach produktów tytoniowych przez osadzonych niepalących oraz zmianę treści porządku wewnętrznego w tym przedmiocie,
9. umożliwienie osadzonym otrzymywania środków higienicznych w paczkach,
10. poinformowanie osadzonych o możliwości dostępu do Biuletynu Informacji Publicznej,
11. udostępnienie osadzonym Raportu Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji,
12. udostępnienie w celi przejściowej aktualnego kodeksu karnego wykonawczego,
13. wyodrębnienie pokoju do realizacji nagrody, o której mowa w art. 138 § 1 pkt 3 k.k.w.,
14. prowadzenia na bieżąco dokumentacji osobowopoznawczej osadzonych zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa,
15. odnotowywanie w notatce wszystkich okoliczności zastosowania środka przymusu bezpośredniego,
16. zapewnienie psychologom regularnej superwizji,
17. zamontowanie monitoringu w przedsionku celi zabezpieczającej,
18. wypełnianie druków potwierdzenia nadania korespondencji urzędowej przez funkcjonariusza przyjmującego korespondencję oraz stosowną zmianę zapisu w porządku wewnętrznym w tym przedmiocie,
19. zrealizowanie przedstawionym wizytującym planów remontowych.

Równocześnie proszę o wyjaśnienie na czym polegało „zabezpieczenie medyczne” osadzonego (dane osobowe usunięto) podczas stosowania celi zabezpieczającej.

II. Dyrektorowi Okręgowemu Służby Więziennej w Rzeszowie

1. przekazanie środków na realizację zaleceń, które wymagają nakładów finansowych.